

Сергей Герджиков
2000

ИЗКАЗИ НА СВЕТА

Изказите на света не го носят и не го изобразяват. Те го споделят със себеподобни, които живеят в същия свят. Самият свят не подлежи на изобразяване, освен ако под образ разбираме знак. Фотографската снимка и киното не отразяват, а представят аналози в светлинна форма. Да се отрази света би значело да се получи негово копие. Образите са част от света и черпят от неговата енергия.

Изказ на света в естествен език

Естественият език е форма на съгласуван изказ, на колективно описание на света. Той не носи формата на света и неговият синтаксис няма особена стойност. Светът на индивиди от една и съща жива форма е споделян. Изказите носят формата на локалния колективен живот и не изобразяват света. Споделянето на света става с разбиране на изказ в сетивно възприемаем език, с взаимно описване и общостен живот в съгласие с едно описание на света.

Изказите на света са живи актове в групи от индивиди. Те решават проблема колективен живот. Изказите не са предназначени да отразяват или изобразяват света, а да насочват живота в общността. Нищо в езика не напомня света, освен случайно. Знаците на животните и естествените знаци на хората съобщават на себеподобните за опасност или храна. Това става спонтанно чрез емоционални експресии и програмирано чрез знакови системи. Но нито емоцията, нито закодираните съобщения носят формите, цветовете и миризмите на света.

Животът става по-сигурен в общността. Жизненият процес е изтръгване от смърт и не е гарантиран. Моментите от социалната организация са решения на проблема живот. Културата, историята и цивилизацията са натрупване на светоописание с оглед оцеляване и експанзия на общност. То започва в езиковата форма, в локалния език и граматика и продължава в митовете, религиите, историческите разкази, опитното знание, практиките, изкуствата и науките.

Ако двама души от различни далечни племена, говорещи различен език, са съгласни относно възприятието, това възприятие стои преди описанието и културната матрица на разбирането.

Перцепцията е органичен синтез, но не е езиково зависима интерпретация. В антропологията и когнитивната психология понятието 'интерпретационна система' се използва за означаване на процеса на интерпретиране на 'суровите данни' от света. Не трябва обаче да се смесва перцепцията като анализ на усещанията и тяхното събиране в тела и процеси от перцептора с езикова интерпретация. Синтезът на възприятието е зависим от едно надарено с ум усещачо тяло и е общ за всеки индивид от една форма. Затова няма сурови данни от независим свят, които подлежат на културно описание, а конфигуриран според вида на възприемателя свят. В сетивните възприятия няма опитно установима и ясно определена, а значи смислена, разлика между данни и описания. Но описанието спонтанно се включва и то вече носи интерпретация. Няма нужда от интерпретация на индивидуално ниво. Има нужда от възприятие и разпознаване във формите на тялото (храна, опасност, враг, вкусно, приятно-болезнено).

Интерпретацията се прави чрез (когнитивна) матрица на човешка общност, чрез споделено описание, заченато още в структурата на самия местен език.

Естественият език е спонтанно колективно споделящо се описание на света като живот. В него хората от едно племе или етнос изказват заедно света, който живеят, за да го живеят като общност. Естественият език се изпитва всеки миг и е резултат от хилядолетни

подобрения. Той има най-добрата гаранция – гаранцията на живота, на опита, на историческото развитие по пътя на пробите и грешките. Естественият език е за предпочитане, когато има да се избира между него и всяко изкуствено описание. Изкуственото описание може да се предпочете само с оглед експанзията, решаването на проблем. Но смисълът на всяко изкуствено описание се корени в естествения изказ и представяното от него живеене, в частност перцепция на света.

Езикът не изобразява непосредствено света. Няма всеобща валидност изречение като: *Сега по небето се движи облак.* Възможно е да се каже и се казва в различни езици и че се движи облак, и че небето и облакът се променят, и че моят ум се променя. Това се казва с или без времева форма в граматиката. Това се казва с или без споменаване на 'аз'. Това се казва и без съществителното да е подлог или без глаголът да е сказуемо. Тези твърдения могат лесно да се потвърдят, ако сравним английски с китайски или с индиански.

Като цяло или в коренната си форма езикът все пак изразява света. Работата е там, че езикът не казва защо човекът-и-неговият свят са именно такива. Езикът не казва коренно качество на света. Дори определението 'феноменален' е условно. То е само противопоставка като категория на категорията субстанция или абсолют.

Светът е неопределен спрямо езика. Изказът на движението на облаците в небето може да има различна фонетична, морфологическа и синтактическа форма. Шаманските култури имат специфична светова картина и специфични граматически структури на изказ на първата подредба, на описание на света. Така американските местни езици не се поддават по своята структура на традиционната граматична схема.

Естественият език като извор на грешки. Според ранния Витгенщайн, Шлик и Карнап естественият език крие клопки. Той скрива истинския логически синтаксис и с това смислеността на изказите. Така той подвежда да се говорят наглед смислени неща, но със сбъркан синтаксис. С такива безсмислици е пълна философията. Известно е, че програмата за изчистване на знанието чрез правилния синтаксис не се увенча успех. Работата е там, че няма верен синтаксис, защото езикът не изобразява света, а само го изразява. В различните култури са развити множество видове синтаксис. Едно и също нещо може да се изкаже добре с различни граматически форми. Оттук утопична е програмата да се постигне изчистване и поправяне на изказите на света и премахване на безсмислиците от науката и философията.

Естественият език като извор на смисъл. Късният Витгенщайн, Мур, Остин, Малкълм, Чизолм, са на по-прав път, като се доверяват на естествения език и го използват за критика на метафизиката и тест за смисленост. Няма причина да се предпочитат други форми на смисленост пред онези, които вече работят в общуването между хората и носят огромни възможности. Много недоразумения във философията веднага се разсейват, щом тя застане пред съда на обикновения език. Впечатляващи са примерите на Малкълм в духа на Мур.

„1. *Философът*: „Материални предмети не съществуват.“

Мур: „Вие несъмнено грешите, защото ето една ръка, а ето и друга; затова съществуват поне два материални предмета“.

2. *Философът*: „Времето е нереално“.

Мур: „Ако вие имате предвид, че никакво събитие никога не следва друго събитие, то вие безусловно грешите: нали след закуската аз се разходих, а после взех вана, а после пих чай“.

3. *Философът*: „Никой никога не възприема материален предмет“.

Мур: „Ако под 'възприемам' разбирате 'чувам', 'виждам', 'осезавам' и т. н., то няма нищо по-лъжливо; защото аз сега и виждам, и осезавам това парче тебешир“ (Malkolm, 1942, p. 346).

Изворът на смисъл не е езикът, а е светът. Естественият език не е панацея срещу безсмислието. Защото безсмислие има и в него. Естественият език работи добре срещу изкуствените описания, когато сочи света: „Ето тази ръка“. Но това далеч не е прецизно и

далеч не винаги е така ефективно. Така, ако философът в примера с тебешира каже, че материален предмет не значи сетивно възприемаем предмет, а субстанция, която съществува без възприемател, то не е ясен отговора на Мур. Би трябвало да си помогнем със света. Ако философът намира смисъл в субстанцията, той трябва да я посочи в света или да посочи нейната липса. Трябва да излезе извън концептуалните схеми на философите и *даже извън естествения език*.

Анализът на езика не води до решаване на коренни проблеми. Цял век работа върху езика в западната философия отново ни изправя пред демонтаж на философията. *Метафизиката не е заблуда на езика, а загуба на света. Твърдения, които не стоят пред света, не могат да се осмислят.* Това касае както метафизиката на субстанциите и категориите (докантова метафизика), така и метафизиката на човешкото битие и екзистенциалиите (метафизика на 20 век). Ред е да се направи проясняване на света не като метафизика или трансцендентална феноменология.

В различните езици варира категориално граматичната структура на израза на едно и също възприятие. Тези граматически категории в техния синтез (синтаксис) правят една втора подредба, едно описание на света, характерно за широки и много трайни култури. Разказването на света в мита, както мисленето с термини, наблюдаването с микроскоп и описването с теория, са актове с артефакти и езици, а не непосредствен живот.

Културите описват света с константни думи като живот, човек, божество, Бог, сила, земя, небе, природа-култура, цивилизация и т. н. Тези думи са базови и образуват когнитивна матрица, мрежа от *категории*, изчерпващи обема и очертаващи хоризонта на възможните описания и разкази (интерпретации на текстове).

Категориалните опозиции не изразяват нещо присъщо на света непосредствено. Не го изразяват и обикновените думи. Никъде в света няма признавани от всички хора божества, стихии, елементи, инкарнации, аватари, вселени, атоми и митични герои. Нещо повече: няма съгласие между народи и култури относно категории като необходимост – случайност, причина – следствие, възможност – действителност.

Описанията и интерпретациите се надстрояват над перцепцията в ред от подредби. Започва се с най-силната и най-широко споделена форма и се върви към все по-уникални и сложни културни форми. Всяка по-висока форма има по-голяма сила в обединяването на общността и културния ѝ живот. Първата подредба изисква някаква величина на енергията, съответстваща на здравето функциониране на тялото.

Първа подредба. Възприемане без думи в будно състояние. Първата подредба е така силна, че надвишава волята и културата. Тя е отвъд свободата точно както нашето човешко тяло е вън от свободата. Определеност е на неща и събития в пространството и времето и води към езика като логическа определеност.

Втора подредба. Естествен език. Той образува коренното описание и носи категориалното структуриране на светоописание. Тази структура е зададена в коренен синтаксис като *подлог – сказуемо – допълнение* и коренна морфология като глагола и съществителното в западните индоевропейски езици. Подлог – сказуемо – допълнение носи субект – обектната структура на светоописание: „Аз – паля огън.“ Възприятията се изказват в някаква форма на структуриране на света на азове, обекти и действия. Този синтаксис не е коренен за други групи езици. Това не изключва съществуването на дълбинна граматика, каквато допуска Чомски (Chomsky, 1968) но тя по-скоро носи суб-езикови ментални форми. Предполагаемата човешка езикова форма, *формата* на човешкия език, *не проектира нито една константна за всички езици граматична структура*. Тя може да се открие само на фонетично ниво, където още няма език.

Описанията спонтанно се включват в перцепцията и осмислят нещата. Тук аз и туземецът стоим на разстояние, когато той разбира убитото животно като тотем, а аз – като храна. Така за социалистическия гражданин едно държавно предприятие не е подвъпросно и ниската цена на потреблението не се обяснява икономически, пазарно.

Държавата плаща неизвестно как. Тя бди за нашето оцеляване и умерено благополучие, след като ние работим за нея. Осигуряването заличава икономическия проблем, обяснение и рационалност.

Описване на света

Светът е артикулиран в колективното описание. То създава категориалните схеми, граматиките на езиците, делението на света на сфери, обектите, процесите, историите и смислите. Един и същ възприеман свят се разделя на племенни описания и културни форми. Така в науката се обособяват физическа, биологическа, психологическа и социална 'битийни сфери', 'нива на организация', а в религията се обособяват реалиите на святото и светското, рая и ада, добродетелта и греха. Така се формира споделеното локално описание, общото мнение, доха. Науката участва в доха-та на съвременния свят повече от всичко друго.

Казват, че възприятието е културно. Това е смесване на възприятие и описание. Аз виждам облаците в синьото небе точно както индиеца или ескимоса. Когато се съберем, ние се разбираме относно това какво виждаме даже без да познаваме културите си, на неутрален език или на един от езиците. Ако виждахме различно в зависимост от културата си, нямаше да се разберем (освен ако познаваме различията в културите). Когато през зимата е минус десет градуса, и на мен, и на етиопеца, и на поляка ни е студено и това не зависи от културата. Включването на 'културата' размива очертаванията на света.

Светът спонтанно се описва в локалната култура. Ето аз лежа на тревата и гледам облаците. Но какво е 'аз', 'трева' и 'облак'? Това са думи, които са свързани в описателно изречение. Изразът „Лежа на тревата и гледам облак“ може да е съвсем друг. Същата перцептивна ситуация може в друг контекст в друга култура да се предава по друг начин. Ще бъдат изтъкнати други неща и процеси в друг език на друга граматика. Например: „Тялото се носи в небето заедно със зелената поляна“.

Тази ситуация на алтернативно описване на света или дескриптивна натовареност на перцепцията не променя формата на света. И аз, и другият човек от другата култура ще сме видяли и усетили едно и също нещо. Това може да се докаже, ако двамата лежим един до друг и споделяме помежду си или на трети човек нашите преживявания. Това не е вид 'онтологична относителност' (Куайн), а културно разнообразие на описания. 'Онтологичната' страна на нещата, т. е. светът с неговата форма, не е културно релативна. Тя е просто координирана с нашия живот като човешки същества.

'Субект – обект' е много твърдо, но все пак местно описание. „Аз възприемам това дърво въвн от мен“ е локално описание. Съзнаването-на-обект (интенцията) (аз съзнавам, че виждам пред себе си дърво) е съвсем не базова структура, както смята Хусерл. Това насочване на съзнанието навън към предмета е плод на думите съзнание, навън, и предмет (дърво). Но тази цялостна жива реалност може да се опише по друг начин. Например 'тук дърво'. 'Тук дърво' не дели аз-а от света, не говори за насоченост на съзнанието някъде навън. Дървото не е навън, то е само извън моето тяло. Съзнанието не е вътре. То е 'извън' пространството. То може да се опише не само като насочване, а и като конфигуриране. Дървото е изразимо и като предмет, и като жив момент. Аз-ът може да не е инстанция, а просто живото възприемане. Възприемащ, възприемане и възприемано са езикови структури, изразяващи различни планове на перцепция. Остава неделимата реалност на възприятието.

Местното описание определя и се определя от местния език с неговата форма (граматиката). Известно е, че граматиките на различни и това отговаря на местните описания: шамански, религиозни, рационални. Езикът е такъв, каквото е описанието на света. То създава и избистря неговата категориална структура. Така например шаманските езици носят граматика, в която действието и животът принадлежат на всичко в природата.

Те третираат действията като преходи между състояния, подредби и светове в съгласие с описването на реалността като разделен на енергийни нива и светове.

Категориалните схеми не са в света или в трансценденталния разум, а са есенция на светоописанието, локално валидно в една култура. Но като цяло или в коренната си форма езикът все пак изразява света. Работата е там, че езикът не казва защо човекът-и-неговият свят са именно такива. Езикът не казва коренно качество на света. Дори определението ‘феноменален’ е условно. То е само противопоставка като категория на категорията субстанция или абсолют.

‘Логосът’ като описание. Научното описание се развива в сърцето на западната ментална форма – логоса. Такава е и граматиката на западните езици. Такива са и категориалните схеми на описание на света, при това тя е постулирана като реална структура на света. Системите на Аристотел, Кант и Хегел са смятани за абсолютни. Така западните езици имат сходна граматика и категориални схеми: субект – обект и съответно подлог и сказуемо, субект – предикат и съответно съществително – прилагателно, общо и единично и съответните нарицателни и собствени имена, модалните категории и техните граматични еквиваленти: действително, условно и повелително наклонение, отношенията и техните граматически аналози – падежите. (Логосът специално се изследва тук, както и в предишната ми монография – Граници на науката, 1995).

Научното описание доминира днес чрез своите основни структури. Така хората от Запада и в някакъв смисъл днес по целия свят делят света на природа и култура, на възможности и действителности, на случайност и необходимост, на закони и явления, даже на физично, биологично, психично и социално. Християнството въвежда специфична безкрайност (безкрайността на Бога и атрибутите му), която се транспонира в математиката и науките, в етиката и политиката. Почти всички образовани в традициите на науката хора вярват в медицината, разчитат на нея и описват своите телесни неразположения с нейните термини. Всички ползват техническите резултати от научното развитие, вярвайки, че техниката се контролира научно. Няма начин да се предаде цялата многообразна и всеобхватна структура на научното описание.

Нашите родители първи ни описват света около нас. Само чрез техните думи ние научаваме и приемаме поради липса на друг избор, че светът се състои от неща – майка, татко, аз, тяло, легло, маса, стол, мляко, днес, утре, Мечо, играчка, луна, Слънце, сън, трева и т. н. и събития – хранене, спане, гледане, преместване. . . Ние рядко подозираме колко дълбоко и силно е това описание в структурирането на нашия жизнен свят.

Като деца ние живеем отчасти и в света на приказките, където са нашите мечти и страхове. Ние обличаме нашите гранични перцепции и неизвестността с приказни събития и неща. В приказките хората летят, превръщат се в животни, животните говорят, а вещици и магьосници контролират силите на света. Новото преживяване се изказва в контекста на една култура и така влиза в нейното свето-описание.

Това приказно или магическо описание се заменя постепенно с научното описание, което ни включва в адекватно участие в рационалното общество (Пиаже). Ирационалните категории и символи се изтласкват настрана. Но нашите ирационални мисли и вярвания остават валидни като допълнение или противопоставка на научното описание, което съвсем не е безгранично.

Описанието е резултат на общностен исторически живот. То е споделено между членовете на рода, племето, етноса, културата, цивилизацията. Описанието на света ражда мита, опитното знание, математиката, философията. То се корени в първа подредба от споделено човешко възприятие и се изгражда на основата на първични идентификации, определения, разграничения. Такова разграничение за западната култура е дихотомията душа – тяло. Езикът се концентрира около такива разграничения и всяко описание е пронизано от тях. То може да стане граматическа структура като делението на света на субект и обект. И двете деления не са всеобхватни. Не се срещат във всички култури. Аз-

ът, душата, личността, се противопоставя на света като субект на обект или като душа на тяло.

Описанията и обясненията са културни форми, изрази на света на езиците на локални култури и общности. Тези описания и обяснения се разминават и в някакъв смисъл са непреводими едно в друго (Quine. *Ontological Relativity*). Но това (тази 'онтологическа относителност' по термина на Куайн), не е 'относителност на света', а относителност на думите. Думите не носят свят, както посочването на предмета не го създава. Въпреки разминаванията в описанията, обясненията и тълкованията на света той си остава един и същ човешки свят. Всички култури изразяват изумителността на света, който някак се ражда, живее и изчезва заедно с нас. Всички култури изразяват безспорната смъртност на човека (дали като трансформация, или като унищожение) и страха от тази смъртност.

Определянето, задълбочаването и разширяването, попълването с подробности на картината на света е и очертаване на формата на света. Но това не значи, че ние си създаваме тази форма. Ние просто се натъкваме на нея, на своята човешка форма на света. Ровенето и вирането във Вселената и в атома е ровене и виране в нас.

'Окончателното описание' е философска цел (или мираж). В това е дълбокият смисъл на 'редукцията', която предприема феноменологията след хилядолетни опити за 'изчистване' на света по всевъзможни начини и техники. Концентрацията, медитацията, самадхи и йога, просветлението в будизма, сатори в Дзен-будизма, Платоновото съзерцание на идеите (гнозис), Кантовото отстраняване на синтетичното априори относно невъзможния опит, емпиристкото отхвърляне на субстанцията, 'елиминирането на теоретичните същности' в логическия позитивизъм са философски техники на изчистването от описания.

Все пак няма друг начин, освен с думите и другите знаци да изразим за една култура своя опит. Но това не е начин да предадем опита. Той може само да бъде изпитан лично. Светът е винаги описан от племето на езика, на който то говори. Обработен е ментално в контекста на местно човешко съгласие. Така светът има формата на 'култура'.

Това означават трагичните опитности на хора, отгледани от животни, които не могат да се научат да говорят. Това означава не-виждането на прогледнали след вродена слепота, които не са научили навреме и вероятно няма вече да научат зримия свят, за да виждат неща и събития, а не просто да изпитват петна в очите си.

Всяко описание има граници. Основните думи и идентификации, които не изразяват споделени непосредствени перцепции, но са дълбоко вкоренени ментални форми, стават пречка за някои описания. Така делението на света на две реалности като душа и тяло прави невъзможно описанието на прехода между светлина и визия, рана и болка, трептене и звук. Става непонятно как командите на волята свиват мускула. Истинска загадка е невидимото психично, противопоставено на видимото физично. Трудните места в описанието са цената, която се плаща за оформянето на структурата на езика. Местният език със своята граматика носи местното описание и го развива, без да променя основната му форма. Поради тази фиксираност на формата и въпреки нейната гъвкавост, огромно множество изрази става невъзможно в един език и с това изказите на света са ограничени радикално. Всички такива изкази, които са легитимирани като правилна употреба на естествения местен език, създават напрежения в граничните локални изкази, където само парадоксално се говори за формата на света, за първичните актове. Появяват се парадоксалните въпроси, които водят до многобройни и неотстраними трудности, растящи като лавина.

Неопределеност на 'реалиите'. Границите на описанието на света на 'нива' като 'физично', 'биологично' и 'психично' се виждат, когато например науката не може да определи дали ДНК е физична или биологична, дали емоциите са физиологични или психични и дали животинските семейства и стада са биологични или социални. Тези алтернативи са погрешно поставени и те издават онтологичната пристрастеност към това

да се установява дали нещо е такова или друго според улегналите категории и разграничения в света. Тези граници се виждат и в разнообразието от деления на света в различните култури.

От описване към обясняване. Понякога изпадаме в незнание какво ‘всъщност’ става или с други думи защо се случва това пред нас. Не знаем какво да направим. В процеса на живота яснотата, живото единство на събитията се разкъсва от хаоса, в който светът плава. Обяснителната ситуация е ситуация на напрегната неопределеност. Тя изразява проблематичността на живота. Животът никога не е гарантиран и не е определен следващия акт. Нещата и събитията ‘изскачат’ от неопределеността без яснота за връзката си и не е известно какво трябва да се прави. Хаосът е като тектонична маса, която пробива повърхността на реда и носи неопределеност, неяснота и липса на действие. А това е напрежение, присъщо на съпротивата на живота срещу смъртта.

Работа на живота е да възстанови реда. Това става чрез усилване на локалното описание или чрез синтез на обяснение. Обяснението води до рационално действие като момент от ре-синтезата на живота.

Обясняване на света

Обясняването има ментален смисъл на проумяване. То е текст със смисъл, който свързва разкъсани смисли. Обясняването е из-ясняване, про-ясняване, изчистване от неяснота. Това означава определяне, усилване на определеността, открояване. Обясняването е локално и моментно и се отнася за онзи, на когото не е ясно, и за ситуация, която не е ясна. Да обясниш на думи значи да отговориш на въпроса ‘защо’. Но из основи не е ясно защо светът е именно такъв. Не се обяснява защо има гравитация и защо има живот. Обяснява се защо този камък например не пада и защо тази болест е смъртоносна. Обяснението е снемане на напрежение, попълване на картина и проектиране на действие. То прокарва пътя на разумните същества в света.

Обясненото е усилено в смисъл, че с по-малко енергия постигаме повече в описанието и контрола. С няколко числа ние определяме неограничен брой идентични електрона. С няколко определения ние обхващаме широк клас от подобни индивиди и ги подвеждаме под понятие за вид.

Какво подлежи на обяснение? Повечето факти са ясни в хода на спонтанния живот. За да стане нещо ‘експланандум’, обясняемо, в него трябва да се появи напрежение, неяснота или несъгласуваност, несвързаност на неща и събития за ума, непроумяване. Обяснението е концептуален артефакт, който носи *смисъл на проумяване или на прагматично справяне със ситуацията*. Обяснението може да не носи проумяване, ако носи справяне със ситуацията. Например квантовата механика като теория успява да изведе измерените стойности. Но тя е лишена от проумяване.

Обяснението възстановява загубената в странното светова форма. Обяснителен въпрос се крие далеч не във всеки факт, а в *странния*. Странното някак деформира формата на света, с която е просмукано нашето възприятие и проумяване. Тази деформация следва да се отстрани и това дава обяснението. Странно е защо хората така неудържимо влизат в хазартни игри. Плъховете натискат педала за удоволствието, докато умрат от глад. Хората играят на рулетка, докато изгубят всичко. Децата играят на компютърна игра, докато се изтощат. Няма друга дейност, независимо от мотива: глад, задължение, решение, избор и т. н., която да всмуква така неудържимо, като играта с печалба, с увеличаване на печалбата, с измерване на напредъка.

Човешкото поведение в хазарта е странно. Човек се вълчи в серия от ирационални действия с малък шанс за успех. От опит знаем, че това поведение в масов мащаб не води до оцеляване, не е рационално, не храни, не лекува, не дава сили, а носи загуби. Това е странното. То не се ‘връзва’ със силата на мотива, който ни държи край компютъра или

край рулетката. Затова изисква обяснение. Най-често човек сам не може да си обясни силата, която го държи на етапа на голяма загуба. Рационалният мотив да се върне загубеното противоречи на опита, че връщането на загубеното е невероятно.

Обяснителната ситуация е ситуация на неопределеност. Преди обяснението тази фрагментарност допуска различни варианти на завършване. Нещата заедно не са определени. Не са определени нашите действия. Те могат да са едни или други. Защо дъгата е многоцветна и подредена именно от лилаво през синьо, зелено, бяло, жълто, оранжево, към червено? В обяснението алтернативите се свеждат до минимум или до само една. Това е казано добре от Ван Фраасен в неговия модел на обяснение. (Van Fraassen, 1980)

„Да обясним значи да намерим причина“. Това е *привичното обяснение на обяснението.* Причинността мислим, като прилагаме например към удара на една топка от друга термина ‘причиняване’ или ‘действие’. Но не е ли очевидно, че пасивната топка в същото време има свое физично състояние, което е в равна степен причина за удара между двете (ако статичната топка бе в някакво определено движение, ударът нямаше да се получи. но не е ли очевидно, че в равна степен към това взаимодействие се прибавя и повърхността на билиардната маса. Ако тя бе неравна, до този удар нямаше да се стигне. Но не е ли очевидно, че тук участва и гравитацията. Ако не бе Земята, топчето нямаше да тежи и да има инерция. Така то нямаше да измине тази траектория. С това елементите на ситуацията не свършват. Можем да се насочим към мегакосмоса и микрокосмоса (например топчето е твърдо и може да удря благодарение на силните, електромагнитните и евентуално слабите взаимодействия на микрониво в него), без да стигнем дъно и така едно-единствено ‘причиняване’ може да се опише едва в безкрайната перспектива на условията и причините, което значи, че дори елементарното причиняване е неопишуемо.

Обяснението следва локалната и моментна линия на живота. Линията, която се налага като адекватно попълнение на празнотите в картината, е линията на жив (целиви, разумен) акт. Така например от възможните попълнения на фрагментите на неработещия автомобил ние избираме онова, което можем да заменим или възстановим. При неуспех търсим отново друго осъществимо свързване, за да проработи автомобила. В тази ситуация ние не прибъгваме към физични уравнения, а към представи от типа: ‘изгоряла бобина на датчика’. В езика на бихейвиоризма (Уилям Джеймз) това е поведенчески акт или прагматично действие. Ние никога не се замисляме над въпроса ‘защо’ за неща, които са свързани от нашия жизнен процес. Така например ние не се питаме защо възприемаме сега жълто, а се питаме какъв предмет е онова там жълтото. Неяснотата е *напрежение на преградата пред жизнения процес* или хаоса срещу подредбата на ресинтеза. *Обяснението сменя това напрежение*, опразва го. То синтезира верига на действия с формата на телос. Това е формата на живота. Това е формата на света. Само чрез формата на света нещата стават ясни и живени.

Обяснението в културен контекст е реплика в едно културно описание. То е адаптиране на неизвестното към диспозиция, подредба, конфигурация на жизнения свят. Обясняващият продължава и развива местния колективен живот. Това е експанзия на една подредба. Обяснението е жив акт. Научното обяснение е валидно и възможно само за научно образовани или научно образоващи се хора. Хората обаче не възприемат и не разбират онова, което не се съгласува в корена си с техните коренни нагласи, с конфигурацията на собствения им жизнен свят. Обяснението се стреми да направи неясното ясно, което значи подвъпросното безвъпросно, неспонтанното – спонтанно. Но то в някакъв смисъл постига обратното. Веригата трябва да е цяла за онзи, на когото се обяснява, за неговото *защо* (обяснителна относителност – Гарфинкъл). *Обяснението е ресинтез на линията на живота, която пропада в хаоса на неопределеността и неяснотата.*

Обяснението експанзира. То следва експанзията на живата форма в нейното противопоставяне на спонтанния хаос. В културен контекст обяснението попълва и разширява местното споделено описание.

Концептуалните синтези са моменти от ре-синтеза на живата форма. Те са недетерминирани, могат да варират. Те са неочаквани и уникални. Но винаги са въпроси и отговори на въпроси – такива, че да се решават жизнените проблеми и да се запазва формата. Синтезите се задават от слабите места в мрежата от определения на света. Въпросите са начини за израз в езика и адекватна формулировка на тези слаби места. Въпросите насочват към отговори. Отговорите запълват празните места, усилват локалните определения и така изясняват света.

Обикновено в логиката се смята, че синтезите са индукции, а дедукциите правят анализите. Индукцията няма логическа природа. Тя е индуктиране на определения от други определения върху разпознати феномени. Ако разпозна нещо като ябълка, аз индуцирам върху това нещо познатия ми от ябълките вкус. *Тук няма преход от единично към общо.* Аз просто знам предмета и проецирам това знание върху идентични предмети. Нали винаги предполагаме на база опит и индуцираме форми на последователност в близкото си бъдеще, за да действваме рационално.

Логиката е по-добре приложима към *арт-подредбите*: в чистата математика, която не работи с факти; в чистата логика, в която сме максимално освободени от прилива на нови определения; в компютърната програма и алгоритмичната технология; навсякъде, където ние сме построили изкуствена система, достатъчно добре дефинирана и изолирана от 'стихийата' на живия свят.

Но във всички тези артефакти е вдъхнат жив смисъл като акт или състояние на хората, които ги използват, и само той ги прави ясни, жизнено важни и смислени. Например поточната линия за производство на коли работи по-добре с работи, отколкото с хора, но тя произвежда кола, която следва формата на човешкото тяло и служи да пренася хора на желани места. Програмата за игра на шах е направена така, че да следва стратегия на печалба и да носи удовлетворение и печалба на своите създатели. Логическата система носи ясна картина на определен начин на рационално процедиране или 'езикова игра' (например логиката на въпросите). Математическото доказателство носи висше интелектуално удовлетворение като пробив на ума или е в основата на полети в космоса.

Западният логосен и социален човек живее в научно описан свят, в който привилегия има научното обяснение. Той поначало носи товара на една тотална рационализация на общностния живот. Трябва да работи, да печели, да се появява в обществото, да говори каквото се очаква от него, да се храни, облича и изобщо потребява така, както му се предлага на пазара, и да следва нормите на рационалност, които са приети в западната култура. За спонтанен живот почти не остава място. Тази впримченост прави живота много по-сигурен, по-опосредстван, но и по-несвободен, отколкото спонтанното му течение в едно примитивно общество. Ние живеем в затвора на *западната цивилизация* и това е цената на нашия обезпечен живот, прехрана, безопасност, сигурност, топлина и т. н.

Обяснението пренася един естествен и спонтанен ред в служба на изкуствен и неспонтанен, като го използва за 'обяснение'. Но тогава обяснението не е проясняване, а е затрупване на спонтанния опит, на първата подредба. То е нужно, за да се посрещне непривичното, но го сменя с изкуствено и това изкуствено скоро покрива и сферата на привичното. Ясните неща като например: 'Пия, когато съм жаден', съвсем не са ясни за ума, а са просто безвъпросни, не генерират въпроси. Но иначе са съвсем тайнствени: Как тялото разбира, че трябва да пие вода при жажда? Обяснението става 'об-тъмнение'. Нещо ясно (факт) се обяснява с нещо неясно (теория, закон).

Обясненията носят илюзия за трансцендиране отвъд видимото. Обикновено обяснението е попълване на видяното с невидяно в хода на концептуалната експанзия. Невидяното неусетно се подменя с въображаемо 'невидимо', с артефакт, който има само смътни очертания в пространство и време. Скритото се подменя с измисленото. Но няма никога гаранция, че измисленото отговаря на реалното, което бихме намерили при обстойно проучване. И е съвсем ясно, че невидимите същности няма да се видят и няма да са като видимите по простата причина че са невидими, т. е. са отвъд перцептивното

пространство и имат неопределено отношение към видимото. Обяснението е естествено и изкуствено. То е разчленено проумяване и рационална интерпретация. За разлика от чистото проумяване, обяснението се строи на езика на описанието, приет в общността. Така то е интерпретация. Но за разлика от всяка интерпретация *обяснението е рационално*. То се изпитва в рационално действие, индивидуално или колективно.

Обяснението все пак се стреми да следва перцептивната форма. *Проумяването е възможно само в хоризонта на възприемаемостта*. То носи формата на света и не може да излезе извън нея. Не може да се проумее невъзприемаемостта. Предполагаемите ненаблюдаеми същности се 'изобразяват' като възприемаеми, пред-ставят се. Умът действа само в обхвата на сетивата (Кант: категориите на разсъдъка се отнасят само до сферата на възможен опит). В микро и на мегаплан расте неопределеността, неточността в онтологичен и епистемологичен смисъл. Самото съществуване е несигурно, виртуално, като сън (майя, шунята).

Категориалната форма на обяснението. В основата на всяко обяснение, както е разбирано от модерната (и античната) философия и наука, стоят 'категиорите'. Но няма всеобщи понятия по силата на това, че няма абсолюти, всеобщности и необходимости. Категориите могат да се приемат и наистина работят, но в друг смисъл. *Те не са всеобщи понятия, а схеми на съотнасяне на определения, правила за подреждане на света в здравия разум и в науката*.

Обяснението не се добира до някаква Истина, защото няма нито едно напълно състоятелно според представите за онтологична и логическа цялост обяснение. И все пак то усилва визията и ни приближава до определеността на една форма на света.

Рационалност с форма на живот

'Рационалното процедиране' има формата на експанзиращ живот. Тя е локален ресинтез на човешката форма във верига операции и само чрез това на цели и правила. Няма формата на практическа логика. Правилата са неопределени пълно. Следването им е рационално, докато не се изчерпят. Рационалното процедиране е синтез на решение на проблем. Рационалността е ограничена. Рационалните действия не могат да се предвидят точно.

Да си пробивам път в проблематичността на света значи да процедирам рационално.

Логика на рационалното действие. Според Хенрик фон Врихт практическият силוגизъм е модел за телеологично обяснение и на обяснението в историята и социалните науки. За разлика от причинните, телеологичните обяснения се отнасят към бъдещето: „Това се случи, за да се случи онова“. Логическата формула на практическия силогизъм на Врихт е:

А възнамерява да допринесе за р.

А смята, че не може да допринесе за р, без да прави а.

Следователно А поставя себе си в положение да прави а (Wright, 1980, p. 96).

От тази схема ясно се вижда липсата на логическа необходимост. В предметно отношение освен а за р може да допринесе и някакво а', т. е. между целта р и средството а няма логическа или физическа необходимост (следване или причинност). Също така между избора на а като действие (или средство), насочено към целта р, и самото поставяне в действието, не може да има необходимост нито в логически, нито във физичен смисъл. В субектен план нещата са проблематични и неопределени поне в степен логическото следване да се загуби.

Живото действие решава проблем, синтезира смисъл, постига цел. Между цел и действие, смисъл и акт съществува логически разрив. По принцип условията не могат да

бъдат изчерпани точно така, както в каузалния анализ. Ефектите на действието са необхватни, а мотивът или целта е ограничен. Актът доминира над смисъла.

Рационалността е ограничена. Тя обхваща само част от жизнения процес. Тази част е организирана върху обяснение и проект.

Ограничението на рационалността означава, че пространството на рационалното действие е ограничено. Правенето на нещо сега и тук, временно и местно, е решаване на локален проблем в пространство-времето (Герджиков, 1991, с. 168).

Рационалното процедуране е потопено органично в жизнения свят. Рационалността в сферата на действията може да се опише и чрез нормите. Например норма за действие в едно правово общество е законът. Правилникът е норма във фирма или институция. Технологичните изисквания, произтичащи от физични знания и технологични цели, са норми в технологията. Нормите обаче често се нарушават, за да се решат проблемите, заради които нормите са създадени.

Рационалното процедуране е фрагмент от живота и е определено чрез цели, а не чрез правила и закони. Правилата и законите са средства като форми на следване на целта. Когато те правят постигането на целта невъзможно, се пренебрегват или заобикалят. Така може да се използва резултата на Пол Файерабенд в анализа на науката, когато той стига до извода, че ‘всичко върви’ (anything goes) и няма твърди методи в опитната наука.

В ред различни феномени на човешка активност се съдържа рационалност.

Живот и програма. (Майкъл Крайтън. Джурасик парк. Животът разрушава програмите по своя път.

На остров се развъждат клонирани динозаври, възпроизведени от клетки, открити в кръвта на съхранени в древна смола тела на хапещи насекоми. Популацията е планирана. Компютрите броят животните до планираната популация, не повече. Предвидено е само животните да намаляват, т. е. предвидена е опасността някои животни да избягат. Но не е предвидено броят им да нараства, защото всички са женски.

Първи пропуск. Така при всяко броене компютрите показват примерно 212 хищника. Но се оказва, че част от животните се раждат мъжки и се размножават безконтролно. Те чрез мутация придобиват промяна в хромозомната структура. Животът намира път—когато размножението е блокирано изкуствено, естествената система, винаги недокрай известна, се изплъзва от мрежите на разумния контрол. От неконтролираното размножаване следва увеличаване популацията на хищниците.

Втори пропуск. Член на екипа изнася зародиши и прави опит да ги продаде на континента. Така се разрушава условието популацията да е изолирана.

Трети пропуск. Същият член на екипа изключва охранителната система на парка. Ток по оградите вече не тече. Тиранозавър—Рекс, охраняван с дебели проводници с високо напрежение, излиза от границите на парка.

Ентропия. Ентропията разрушава спонтанно нормативната или целева структура. Два вида нарушения отклоняват рационалното процедуране от траекторията: спонтанната телеология на живота и спонтанната ентропия.

Така или иначе, както и при каузалността, ние не можем да получим и следваме чиста траектория на действията, за да постигнем целта. Между действията постоянно се вмъква елементът на неопределеност на каузални вериги, на неопределеност на средства, на неопределеност на условия. Чистите вериги се оказват артефакти.

Човешки решения по норма и цел. Хората нарушават нормите, за да достигнат целта. Университетско общо събрание за приемане на нов правилник. Норма. Според стария правилник:

А. Събранието е редовно, ако присъстват поне 2/3 от хабилитираните преподаватели без болните и намиращите се в чужбина.

Б. Решенията се взимат с обикновено мнозинство от половината плюс един глас от регистрираните в кворума.

Събранието започва с нужния кворум – 617 регистрирани членове. Но в неговия ход започват да излизат хора. Неговият състав пада на около 350. А за приемането на всяко предложение са нужни поне половината гласове – т. е. 309. Ако едно предложение не събере 309 от присъстващите 350, то не се приема въпреки че мнозинството от присъстващите гласуват за него. Приемането на точките от правилника и на предложенията към него започва да блокира. Практически нито едно гласуване въпреки огромното мнозинство ‘за’ не може да събере нужните за положително решение гласове. Тогава професор В. предлага да се гласува: „Да не се приема правилника“. Този ход е наречен от водещия ‘трик’. Логично, но неприемливо.

Водещият пази юридическите норми. Той отхвърля предложение на заместник-ректора да се брой мнозинството от присъстващите и на ректора – да се брой мнозинство от присъстващите за текущите въпроси и мнозинство от регистрираните – само за Правилника като цяло.

Като изходи се предлагат: А. Да се промени процедурата – да се гласува Правилника като цяло, а не по точки. Това предложение не набира нужните 309 гласа ‘за’. Б. Да се промени нормата на стария Правилник: Мнозинството да се брой само от присъстващите в момента на гласуването, а не от регистрираните. Т. е. Събранието да промени първо стария правилник, за да се гласува нов. Но това предложение е отхвърлено като некоректно, защото само новият Правилник отменя стария. А именно той сега е в ход на приемане.

Така събранието, следвайки нормите, не успява да се добере до успех. Загубено е време и енергия на много хора и Ректорът го свиква отново.

Комунизмът. Проектът за свят е несъстоятелен. Тоталното социално инженерство да се конструира разумно живота на човешкото общество се проваля, защото човекът не може да се обективира и животът на обществото е несъизмерим с рационалното проектиране. Провалът на плановата икономика и на единството на властта го доказва.

Описание на феномени на границата на перцепцията. Описанието на гранични обекти е напрегнато.

Описването на резултатите от различни експериментални постановки в квантовата механика – преминаването на електрони през решетка с отвори – нарушава логиката или поне я заобикаля чрез допълнителността: частицата ‘преминава’ и ‘не преминава’ през определен отвор. Един и същ електрон преминава през два отвора. Електроните имат траектории на частици и попадения на частици, а се интерферират като вълни.

Парадоксите. Логическите парадокси са нерешими логически. „Всички критяни са лъжци“; „Това изречение не е вярно“ са твърдения, които нарушават логиката вътрешно, по силата на нейното спазване. Те се отстраняват частично от Теорията на класовете (Ръсел), но по принцип всяка формална система е непълна (Гьодел).

Слепота на стриктното следване на плана. Стриктното следване на плана не е най-рационалният път към целта. Изразходва се прекалено много енергия, ако трябва да се следва начертан план, а може да се ‘заобикаля’ плана, като се вършат най-икономичните според непредвидимите обстоятелства действия.

Планова икономика. Планирането на цяла икономика се оказва несъстоятелно, защото са непредвидими човешките действия. То се изразжда в ирационалност в условията на променящи се условия, цени и т. н. Например планирана е доставки от един източник за пет години. Цените на другите източници падат. Ние не се отказваме от нашия – по-скъп – за да спазим плана.

Шахматна партия. Партията е непредвидима и никога докрай рационална.

Доколкото шахът е контролиран от разума, т. е. следва твърди правила, може да се постигне победа или равен резултат. Но е възможно и да се стигне до пат. Тогава не е възможен нито един ход, който да спазва правилата. Или безкрайно повторение на цикъл ходове.

Шахът е жива игра с идеи за нови ходове, които са неизводими по логичен път от ситуацията, от целта. Винаги е възможен алтернативен ход без да можем да докажем, че

той е губещ. Шахът не може да се планира. Компютрите-шахматисти пресмятат само ограничени варианти, разработени от хора-шахматисти. Но те са победими. Не са гарантирани победители, нито стигат сигурно до резултат в играта.

Равносметка:

А. Рационалното процедуране е телеологично. То е подчинено на цел. Всяка цел се свежда до запазване на живата форма (експанзията на живота).

Б. Нормативното рационално процедуране е напълно приложимо само за артефакти.

В. Всеки артефакт е вписан непосредствено, без твърда граница, в реалността.

Г. Следователно нормативното процедуране никога не е гарантирано пълно.

Д. Разумът е свеждане на проблеми към не-проблеми, преодоляване на препятствия, а не самоцелно следване на правила.

Е. Следването на правилата е необходимо, докато те не се изчерпят.

Ж. Едно правило е изчерпано, когато блокира решаването на проблема или не може да обхване аспект от проблема.

З. Нарушаването на едно изчерпано правило е рационално, ако води до решаване на проблема. В други мисловни координати, вече почти класически, макар и външни на обяснението на науката, подобна идея е изказана от Пол Файерабенд.

„Тогава откриваме, че няма нито едно правило, колкото и правдоподобно да е то и колкото и здраво да е вкоренено в епистемологията, което да не е било нарушено по едно или друго време. Става ясно, че такива нарушения не са случайни събития, не са резултат от недостатъчността на знанието или на невнимание, което би могло да бъде избегнато. Напротив, виждаме, че те са необходими за прогреса“ (Feuerabend, 1975 (1996), с. 45).

Разграничаването на настоящия анализ от твърдението на Файерабенд е много важно, защото двете твърдения изглеждат тъждествени. Файерабенд се противопоставя на единния метод и отива в крайността да твърди несъстоятелност на всяко правило. Но това той прави в името на ‘прогреса на науката’, т. е. в съгласие със същия принцип на растеж на научното знание, който споделят и логическите позитивисти, и Попър. Това разкъсване между спазването на рационалната аргументация с оглед целта и отхвърлянето на ‘универсалната рационалност’ са в колизия.

Аз открито защитавам емпиризма и рационализма, но твърдя, че рационалността е ограничена и то принципно като потопеност на артефакта в живота. Ограничеността на рационалното като правене и артефакт обяснява пропукването на всяка норма и условна цел, особено научен закон или ‘методологическо правило’. Още със самата си формулировка правилата вече са обречени на нарушаване в смисъл погазване от същия смисъл, в който те са формулирани, а не на някаква външна сила. Измерването на реални неща с изкуствени мерки е неточно. Потвърждението на теории чрез данни е неточно. Опровергаването на теории с факти е подвъпросно. Все пак всички тези стъпки в науката се правят и определят като рационални и получават съгласие не поради социални и психически фактори, а чисто научно. Просто учените знаят, че всичко, което правят, няма статуса на абсолютен и нищо няма нужда от заковаване, което го би лишило от смисъл и полза. Знае се, че точността има граници и това е поради простия факт, че физически не може да се мери и предвижда точно, защото се мери и предвижда света по идея с перфектни знаци, а реално със самия свят, единствено в който знаците и вчастност мерките действат.

За да се осъзнае ясно ограничеността на рационалното, трябва да се разбере то в контекста на живота.

Алгоритмите са неприложими напълно за живи ситуации. Но всяка ситуация е жива. Дори твърдо формалните системи не са пълни (теорема на Гьодел). Мрежата на алгоритъма се ‘къса’ от непредвидими фактори. Спазването на алгоритъма разрушава телеологията на процедурата и води до неуспех. Проблемът не може да се реши. В ‘теория на хаоса’ става дума за непредвидими и уникални ситуации.

Пробата и грешката изглежда универсален модел на рационално процедуране и никакви норми не могат да изчерпят един реален проблем. Карл Попър разработва този модел като метод на опитната наука и социалното инженерство и го интерпретира в смисъла на естествения отбор (оцеляването на приспособените и елиминиране на неприспособените).

Все пак нормите и алгоритмите решават редица проблеми. Докъде са валидни нормите (логиката)? До където реалността е обработена като артефакт.

Върху всеки артефакт, доколкото той е обхванат от норми (конструкция, план, процедура), може да се приложи нормативна рационалност, логика, право, алгоритъм, и те да решат проблема.

Но всеки артефакт е непосредствено вписан, без изолация, в необятната реалност.

Следователно всяко рационално процедуране, независимо дали се разгръща в изкуствено структурирана област, или в естествени условия, е нормативно непълно. То не може да бъде преведено стриктно и да се гарантира решаване на проблема. Ако се приложи стриктно, проблемът може да не бъде решен. Ако проблемът се реши, спазването на нормите не е гарантирано.

Следствие 1. Разумът не е нещо отделно от живота. Той е форма на живот и точно форма на правене на артефакти с жив смисъл експанзия. Разумът е умът като фокусирана перцепция, насочваща жизнения процес.

Следствие 2. Логично не е еквивалентно на разумно.

Съществуват два плана: ред – живот ред – артефакт. Решаването на проблеми е ред – живот. Процедураването според правила е ред – артефакт.

Рационалното вън от живота се разпада. Рационалното е чисто безумие, ако се изпразни от живот. Ако животът на Земята е празен, разумът също е празен. Неговите вериги се лишават от своята връзка, от синтеза (спойката) в потока на живота. Това е осъзната празнота, просветеност. Нещата са пусти и на този фон телесните събития, усещания и възприятия са пусти. Мислите също са пусти. Тогава всичко, което се разиграва в този свят, става безумие.

Тук е мястото да призная, че подобно схващане на рационалността не е ново. Философстващите учени винаги са забелязвали, че една обща теория на рационалното изследване не е от полза за уникалните ситуации в науката. Това може да се намери в цял куп изказвания на Айнщайн, Бор, Файнман, Хокинг. Този възглед е пренебрегнат от логическите позитивисти. Но той е подет отново в критиката на рационалната теория на науката от Поляни и Файерабенд.

Пол Файерабенд развива възгледа, който споделям и демонстрирах току-що, че рационалността е уникална и няма обща форма във вид на универсални правила. Тя е форма на решението, валидно само за дадения проблем. В този мисъл няма правила, които да работят навсякъде. В този смисъл е методологически безполезна общата теория на науката. Този възглед е аргументиран в Против метода и в студията „Farwell to reason“, част от едноименната монография (Feuerabend, 1987, 280 – 319). Тук са налице обаче решаващи грешки. От факта, че общата теория на научната рационалност не е полезна във винаги уникалните решения се заключава, че такава теория е безсмислена. Но тя има значение за философията. О факта, че „Еверест не може да се качи с класическа балетна стъпка“ (ibid., p. 281) не следва, че всяка теория за изкачванията или преодоляванията няма смисъл. Витгенщайновата идея за семейните сходства, която използвам и аз тук, все пак позволява да се работи с понятия за семейни сходства и езикови игри. Файерабенд е особено симпатичен, когато отхвърля етикети като ‘anything goes’ и ‘анархизъм’, залепени му от неговите критици (ibid.). „Аз не търся нови теории на науката, аз питам дали търсенето на такива теории е разумно начинание и заключавам, че не е: познанието, което трябва да разберем и да подкрепяме науките, не идва от теории, то идва от участие“ (ibid. pp. 283 – 284). Всичко това е така, и това най-малко означава „Farwell to reason“, изписано с главни букви на края на студията (ibid., p. 319). Защото именно по силата на разума се

казва, че общите стандарти не вършат работа. Иначе какъв смисъл има оценката на Файерабенд, че търсенето на общи теории на рационалността не е разумно ('reasonable')?

Мислене и смисъл

Мисленето е жив процес на ума в рамките на живата форма. Неговата дистанция от тялото го прави способно да създава фикции. Смисълът е поместеност в жизнен процес. Разбирането е колективно (интерсубективно) разпознаване на човешката жизнена определеност (смисъл). Тълкуването не бива да се бърка с проумяването на света. Текстът не е свят и не живее. Светът не е текст и не говори. Но човешките творения са 'натоварени', о-живявани със значения и смисъл и затова подлежат на разбиране.

Тук става въпрос не за 'мислене на мисленето', а за мислене на света. Човек мисли света в човешка форма, както го и възприема. Възприятие, представа, въображение и мислене имат една и съща форма. Мислимото има човешка форма. То е пространство-времево. Останалото е немислимо. Ако мисленето е абстрактно понятие, то е осмислено непосредствено или посредством други понятия и представи в перцепцията. Ако е продукт на въображение, то отново е пространство-времево и няма свръхсетивни качества.

Мисловният процес има живата форма на (ре)синтез на свят. Спонтанните мисли инвентаризират последния опит и насочват следващия по пътя на живота. В играта на шах се редуват представи за редици ходове и отговори на противника, отхвърлят се губещите и се стига до печеливш. Мислите следват органичен ред и телеологична форма на синтез на решения. Веригите мисли се разпадат, ако не водят към решения.

Не можем да си представяме неща без пространство и процеси без време. Не можем да мислим пространствени неща без форма и цвят. Не можем да мислим същности като числа и форми без пространство. Числата се мислят в линеен ред, а геометричните форми – в пространство. Дори метафизически определения като 'в себе си' и 'за себе си' се представят като локализация и динамика. Логическите отношения между определенията чрез субекта и предиката са най-ясно мислими чрез кръговете на Ойлер и диаграмите на Вен. Съдържанията са представими като обеми на класове. Теорията на множествата на Кантор замества повече от успешно субект-предикатната схема.

Мисленето е жив процес на ума, дистанциран от телесния жизнен процес. То стига далеч на крилете на въображението. Без съмнение можем да мислим неща, които ги няма в света, но винаги със светова форма. Мисленето ресинтезира формата на човешкия мислим свят в своето усилие срещу безсмисленото. Това е възможно чрез схващането на формата на света, което се проектира в научното обяснение.

Мисленето усилва възприетия ред, защото подрежда големи множества перцепции. То създава нови форми, комбинирани от налични. Така то осъществява жизнения процес на по-високо енергетично ниво. В същото време поради тази дистанция от тялото мисленето може да създава безсмислици, разрушаващи живата форма.

Мисленето оформя артефакти, които не се срещат в света. То твори форми в рамките на човешката форма. Такова мислене е най-мощният източник на човека експанзия в света. Успехът на творческото мислене е зависим от пазенето на формата на света.

Мисленето греши, когато създава несъстоятелни фрагменти на формата на света. Не можем да измислим апарат за летене без нужната подемна сила срещу земното привличане. Не можем със силата на мисълта да превъзмогнем природните сили и форми. Не можем да променим формата на света по силата на сътворените с мислене форми. Не можем да превърнем измислената фантазия в реалност. Не можем да материализираме мислените пари в портфейла си. Не можем с мисъл да движим неща в пространството.

Всичко това може да се изкаже и така. Мисленето е жизнено, когато създава смисъл. А смисъл се постига с постигането на формата на живота в процеса на ресинтез на

тази форма. Разбирането е разпознаване на смисъл. Да разбере значи да проумее изказ в човешкия му жизнен смисъл. А жизнен смисъл е самото преживяване, обърнато към форма като изказа.

Смисълът като телос се намира навсякъде в живите форми. Например: „Смисълът на наличието на сърцето при гръбначните е осъществяване на кръвообращението“ е еквивалентно на: „Кръвообръщението се осъществява чрез сърце“. Ако всеки закон в науката, както твърдят логическите емпиристи (Айер) е универсален кондиционал, то тогава няма ‘смислови’ или ‘функционални’ закони. Следователно няма смислови или функционални теории в науката. Ако пък има нещо като ‘смислови закони’, то не всички закони са универсални кондиционали. ‘Смисловите закони’ биха се дефинирали чрез това, че определени обекти (телеологически системи А) безусловно съдържат смисли като подчинени на един безусловен смисъл–продължението на живота. Но в какво позитивно се състои ‘логиката на живота’? В нередуцируемото: „За да А, трябва (нещо като) В“. Това нещо В отговаря на следните условия: 1. То е възможно (позоваване на законите на физиката). 2. То може да се постави като момент в жива система или е поставено в такава.

В някакъв смисъл смисли се разиграват още на ниво възприятие. Но само доколкото перцепцията е детерминирана от общност. Ако двама души от различни далечни племена, говорещи различен език, са съгласни относно възприятието, това възприятие стои преди описанието и културната матрица на разбирането.

Светът има интерпретативен статус в общия живот на хората. Той е винаги описан от племето на езика, на който то говори. Обработен е ментално в контекста на местно човешко съгласие. Така светът има формата на ‘култура’. Но херменевтиката и хуманитарите като цяло се заблуждават, че светът е интерпретация и култура.

Разбирането на хора от различни култури преди взаимното им познаване не е интерпретация. Това разбиране няма нищо общо с херменевтичното отнасяне на текст спрямо текст. На равнище жизнен процес на тялото няма още текстове като човешки създания. Но общността си служи с текстове, за да предаде и изрази смисъл и да го направи споделен и да го закрепил като културна форма, например начин на организиране и на лов в дадено племе.

Смисълът има телеологична модалност. Смислени и разбираеми са само живите актове, определени като моменти от жизнения процес. Това е телеологичната модалност на смисъла. Жизнен смисъл е определеност на феномените като моменти от живота – ре-синтез на нашия свят и нашата жива форма. Думата ‘храна’ носи първичния смисъл на ре-синтеза на живото тяло срещу неговото разпадане. Твърдението: „Трябва да отидем на лов да убием елен!“ изказва момент от живота на семейството. Проектът на лова като колективно действие е споделен смисъл на рационално подреден живот с оглед осъществяване на смисъла ‘доставяне на храна’.

Културният феномен смисъл е момент от колективен живот, закрепен като културна жива форма, например жертвоприношение или лов. Той предполага език, споделена форма на изказ на света и матрица за неговото описване. Тогава хората от една общност могат да се разбират помежду си, като учат и децата си, за да ги приобщат. В общността светът не просто се възприема или проумява. Той се разказва и преразказва, интерпретира и пре-интерпретира.

Мисленето създава по-високите подредби на описания в културата свят.

Разбирането е инертно. Това е обяснимо като пестене на енергия. То зависи от предразбиране (Гадамер). Интерпретацията се стреми да положи феномените в готови схеми и с цената на деформация. Когато тълкуваме постъпка на човек, ние говорим за някакво негово качество като цяло, например казваме: ‘колко е глупав!’. И когато следващия път той постъпва иначе, ‘умно’, ние не отдаваме значение на тази интелигентност, защото тя не се съгласува с нашето (пред)разбиране.

Всички интерпретации могат да се развиват към по-голяма сила като стават по-интелигентни чрез вникване и критичен диалог. Проумяването изисква не да се окачестви

нещо, да се категоризира, а да се изрази в неговото разнообразие от определения или неговия поток. Трябва винаги да държим сметка за неопределеността в света, която е задължителна сянка на всичко, което определяме. Всяко наше изказване е неволно определяне и от него непременно се изплъзва 'истинското нещо'.

Мисленето идентифицира определености и е склонно към спонтанното им хипостазиране като същности. Идентификацията: „Иван е остроумен“ е характеристика на личност. Но 'личността' като някакво цялостно и непроменимо единство не съществува. Има поток на живота и във всеки момент човек изненадва не само другите, но и себе си. Относително постоянни са неговите черти. Така всичко останало в света си има устойчивост, но тя не е така силна, че да оправдава категоричното фиксиране на абсолютни, вечни, безусловни, субстанциални, всеобщи и необходими форми.

Това се отнася с още по-голяма сила за такива временни и несигурни неща като 'категориите на културата'. Категории на културата като например логосът работят добре в координатите на самата култура, но когато с тях се стремим да изразим общочовешки неща, те не вървят. Например как с логоса като културна категория ще изразим трепета на докосването или страха от смъртта? Но във всеки миг ние имаме умствен взор и можем да вникнем в нещата каквито са, и без да се заключваме в някакви категории или матрици на разбирането.

Локалност на разбирането. И аз, и другият човек от другата култура ще сме видяли и усетили едно и също нещо. Това може да се докаже, ако двамата лежим един до друг и споделяме помежду си или на трети човек нашите преживявания. Но ще разберем света различно. Това не значи, че живеем в различни светове, защото въпреки различните разбираня можем да установим еднакви виждания. 'Гавагай' на Куайн не значи онтологична относителност, а културно разнообразие на описания. Онтологичната страна на нещата не е релативна. Тя е просто координирана с нашия живот като човешки същества.

Промислянето на света ни освобождава от концептуалните капани на местното описание и обяснение. Така ние проумяваме, че аз, предмет, съзнание, качество и същност не са неща в света, а описания, културни категории. Все пак енергетично те са най-силно открояващи се. Ако хора от различни култури опишат една и съща ситуация на виждане на дърво, във всички техни изкази ще го има дървото, макар че съвсем не всички ще кажат, че съзнават, че възприемат, че им е дадено, че въобще са някакви 'аз-ове'.

Мисленото трансцендиране е невъзможно. Мислещият не може да застане отстрани на живота и да наблюдава неутрално какво става в света, без да живее този свят. Позицията на външен наблюдател на живота и света и в частност на чуждия ум е фикция и няма никакъв смисъл. Няма мислене на абсолютни, чисто мислене и мислене на самото мислене (Хегел). По същия начин няма смисъл позицията на неутралния измерител на едно абсолютно време, независимо от движението на наблюдател в отпавна система.